

Anna Darska Doświadczenia europejskie związane z badaniem relacji między kształceniem i zatrudnieniem^{*}

Autorka przedstawia rozwój badań strategicznych mających na celu analizę procesu wchodzenia młodzieży na rynek pracy oraz roli wykształcenia w tym procesie. Przedmiotem jej rozważań są metody badań tego problemu, stosowane w wybranych krajach zachodnioeuropejskich. Z artykułu wynika, że rozwój badań na temat inicjacji zawodowej młodzieży wiąże się bezpośrednio z rosnącym znaczeniem polityki państwa w zakresie kształcenia zawodowego i zatrudnienia. Można też zawęzić wpływ procesów integracji na dążenie do unifikacji metod w badaniach statystycznych dotyczących problematyki kształcenia i zatrudnienia.

Udział krajów Unii Europejskiej w programach finansowanych z funduszy Wspólnoty Europejskiej na rzecz kształcenia i zatrudnienia ma bezpośredni wpływ na proces unifikacji metod statystycznych w tym zakresie. Starając się o wejście do Unii Europejskiej i chcąc korzystać z tych programów, Polska powinna zacząć rozwijać swoją bazę statystyczną w kierunku zgodnym z tendencjami obserwowanymi w Unii Europejskiej. W warunkach gospodarki rynkowej dane te mają także szczególne znaczenie dla rządu, który ma na uwadze politykę socjalną, zatrudnienie i edukację.

Od około 25 lat w wielu krajach europejskich zbiera się dane – uzyskane zarówno z jednorazowych badań w ujęciu przekrojowym, jak i z badań longitudinalnych (horyzontalnych, długofalowych) – dotyczące procesu przejścia z systemu edukacji do życia zawodowego oraz na temat zatrudnienia i bezrobocia młodzieży (Affichard, Gensbittel 1984). Ten rozwój statystyki jest bezpośrednio powiązany z rosnącym znaczeniem polityki kształcenia zawodowego i polityki zatrudnienia.

Pierwsze opracowania miały charakter opisowy i porównawczy efektów: uwzględniały poziom wykształcenia, kierunek, instytucje kształcące, region itp. Wyniki badań zawierały takie zmienne jak: sytuacja (zatrudnienie – bezrobocie), płace, rodzaj zatrudnienia (kontrakt, czasowe, bezterminowe). W tych opracowaniach hipotezy były proste, jeśli nie uproszczone¹: „jednostka preferuje zatrudnienie, a nie bezrobocie, woli wyższe wynagrodzenie od niższego, zatrudnienie, które odpowiada poziomowi jej wykształcenia od zatrudnienia «dekwalizującego», zatrudnienie stałe od okresowego”. Jeżeli jakieś fakty nie odpowiadały tym założeniom, wiązano je z działaniem „fenomenu rynku”. Kierunki studiów lepiej dostosowane do potrzeb pracodawców odnosiły większe sukcesy, zarówno pod względem dostosowań ilościowych, jak i jakościowych. Inni badacze kładli nacisk na zmienne indywidualne, takie jak płeć czy

^{*} Artykuł ten stanowi część raportu o źródłach danych statystycznych krajów OECD, dotyczących kształcenia i rynku pracy, przygotowanego przez autorkę na zlecenie rządu meksykańskiego.

¹ Zob. ogólną dyskusję nad metodologią w: Vincens (1989).

pozycja społeczno-zawodowa rodziców, które mogły mieć wpływ na wkraczanie na rynek pracy. Wpływ ten z reguły był rozpatrywany w aspekcie dyskryminacji na rynku pracy.

Wraz z rozwojem badań typu horyzontalnego (długokresowych) liczba wskaźników wciąż rosła: czas zdobycia pierwszego stanowiska, rodzaj pierwszego zatrudnienia, porządek, w którym występują pewne sytuacje (bezrobocie, praca okresowa, podjęcie innego rodzaju kształcenia, zasiłek państwowy itp.) przed ustabilizowaniem się zawodowym. Rozwój analizy statystycznej danych horyzontalnych pozwala na podjęcie bardziej złożonych studiów, np. badań powiązań między kolejnymi sytuacjami (praca, bezrobocie, kształcenie itd.), a także prawdopodobieństwa zmian w następnym okresie oraz stwarzania modeli dla tych sekwencji².

W opracowaniach statystycznych dotyczących zatrudnienia przeważają dwa podejścia:

- analiza typu „kapitał ludzki” (Becker 1975), rozwijana w Stanach Zjednoczonych i w Wielkiej Brytanii, oparta na ekonomistycznej koncepcji pracy, w powiązaniu z teorią kapitału ludzkiego, wykorzystująca np. w celu zdefiniowania poziomu płac zagregowane dane i podstawowe zmienne dotyczące kształcenia i zatrudnienia czy zatrudnienia w stosunku do bezrobocia;

- analiza typu „strukturalnego”, rozwijana we Francji³ i w Niemczech, w której przywiązuje się większą wagę do kierunków przepływu strumieni absolwentów opuszczających system edukacji, według poziomu wykształcenia, typu studiów i sektora zatrudnienia, z równoczesnym uwzględnieniem miejsca zatrudnienia oraz charakteru pełnionych funkcji.

Analiza strukturalna jest uznawana za najpełniejszą i najbardziej odpowiadającą potrzebom współczesnego zarządzania, które cierpi na brak środków. Właśnie ta metoda jest stosowana w krajach, które wprowadzają obecnie system obserwacji procesu przechodzenia od kształcenia do zatrudnienia: w Europie (Portugalia), w Afryce (Maroko, Tunezja i Algeria) oraz w Ameryce Łacińskiej (Argentyna).

Doświadczenia europejskie są szczególnie interesujące z dwóch powodów: z punktu widzenia ustalenia wspólnej **terminologii** (zarówno w sferze wykształcenia, jak i zatrudnienia, według sektora aktywności zawodowej), a także skonstruowania odpowiednich **narzędzi** (ankiet) krajowych. W zakresie terminologii doświadczenia międzynarodowe są ważniejsze niż krajowe, i odwrotnie – doświadczenia poszczególnych krajów w analizie strumieni absolwentów są znacznie bogatsze od doświadczeń międzynarodowych.

Badania ankietowe na temat rozpoczęcia przez młodzież aktywnego życia zawodowego („wstępowania do zawodu”) zaczęły się rozwijać w krajach Wspólnoty Europejskiej w latach siedemdziesiątych, w odpowiedzi na zapotrzebowanie instytucji politycznych odpowiedzialnych za edukację, kształcenie zawodowe i zatrudnienie. Udział w tych badaniach znaczących centrów naukowych pozwolił na powstanie zróżnicowanej metodologii. Prace związane z prowadzeniem badań były finansowane przez rządy, ale trudno było uzyskać stałe finansowanie, co wywarło wpływ na zakres możliwości obliczeniowych ciągów statystycznych, a także na rozmiary i obszary badawcze ankiet. Do istnienia wiarygodnego systemu obserwacji statystycznej potrzebne jest finansowanie stałe; inaczej bowiem ankiety – aczkolwiek interesujące badawczo – pozostają oderwane od kontekstu i nie mogą stanowić podstawy dla żadnej decyzji politycznej.

² Zob. nowe ujęcia teoretyczno-modelowe w: Balksan i in. (1993); McNabb, Ryan (1990).

³ Zob. także teorie segmentacji rynku w: Paul (1989).

W Europie rozwinęły się dwa typy analiz. W początkowym etapie były to ankiety dotyczące „wstępowania do zawodu” w pierwszym roku od opuszczenia przez absolwenta systemu edukacyjnego. Stanowiły one podstawę dla późniejszych badań typu horyzontalnego (panele i kwestionariusze retrospektywne), które się rozwijają obecnie. Pierwsze zastosowanie kwestionariusza panelowego odpowiada często ankietom dotyczącym „wstępowania” do zawodu, zwłaszcza gdy są one regularnie powtarzane.

W latach osiemdziesiątych wiele krajów europejskich (przede wszystkim Francja i Wielka Brytania) stworzyło liczne programy pomocy w adaptacji zawodowej i społecznej młodzieży (Lappe, b.r.w.), co wpłynęło na zmianę procesu „wejścia do zawodu” młodych ludzi. Od momentu włączenia tych programów do Europejskiego Programu Społecznego dla Młodzieży i ich częściowego finansowania przez Europejski Fundusz Społeczny, niezbędne stało się dokonywanie oceny *ex post* tych programów (a zatem dysponowanie danymi długookresowymi), co wpłynęło na rozwój badań długookresowych (Romani 1992).

W niniejszym artykule zostaną omówione trzy następujące problemy:

- 1) ujednoczenie terminologii na poziomie europejskim, co stanowi stosunkowo prosty problem metodologiczny, ale zawsze jest trudne pod względem technicznym;
- 2) różne typy ankiet europejskich, zarówno dotyczących „wstępowania do zawodu”, jak i służących badaniom długookresowym;
- 3) prezentacja doświadczenia uzyskanego w tej dziedzinie w Europie Zachodniej.

Narzędzia badawcze stosowane w Europie Zachodniej⁴

Doświadczenia wynikające z rozwoju ankiety Wspólnoty Europejskiej *Labor Force Survey* są szczególnie interesujące z punktu widzenia metodologii, ponieważ tworzą statystyczną bazę odniesienia. Na szczeblu Wspólnoty Europejskiej istnieją ponadto wspólne projekty długookresowe, takie jak np. projekt CEDEFOP⁵, dla którego została opracowana wspólna metodologia wkraczania na rynek pracy młodzieży (*Les Cahiers...* 1990).

W ramach badań perspektywicznych na temat ewolucji zawodów i kwalifikacji, a także w trosce o większą „przezroczystość” rynku, Wspólnota Europejska dąży do ustalenia wspólnej terminologii w dziedzinie zawodów ekonomicznych (na podstawie podziału systemu NACE, rozwiniętego przez OECD, Wspólnotę Europejską i Międzynarodowe Biuro Pracy), a także w dziedzinie wykształcenia. W pracach tych wykorzystuje się system CITE, przyjęty przez UNESCO oraz używany przez Wspólnotę Europejską i OECD (obecnie prowadzi się prace nad udoskonaleniem tego systemu).

Na szczeblu państw terminologia odnosząca się do sfery pracy zawodowej jest na ogół niezależna od poziomu wykształcenia. Niemniej w Niemczech, a także we Francji i Holandii, istnieją klasyfikacje zawodów, lecz ich powiązanie z edukacją i kształceniem ustawicznym jest niewystarczające. EUROSTAT zlecił CEDEFOP stworzenie systemu i bazy danych na temat tendencji rozwojowych kwalifikacji i zatrudnienia. Na obecnym etapie prac już się stosuje próbną klasyfikację i opracowuje jej wyniki. W pracach tych biorą udział: Centre d'Etudes et de

⁴ Zob. szerzej: *Les Cahiers...* (1990).

⁵ CEDEFOP – Centre Européen pour le Développement de la Formation Professionnelle (Centrum Europejskie Rozwoju Kształcenia Zawodowego), powołane w 1975 r. w Salonikach (Grecja).

Recherches sur l'Emploi et les Qualification (Centrum Studiów i Badań nad Zatrudnieniem – Francja), Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung (Instytut Rynku Pracy i Siły Roboczej – Niemcy) i institut National de Estudios de Mercado (Narodowy Instytut Studiów Rynkowych – Hiszpania).

Istnieje ponadto grupa robocza, której zadaniem jest opracowanie „statystyki edukacji i kształcenia zawodowego w celu udoskonalania informacji na temat uczestnictwa w programach edukacyjnych i kształceniu zawodowym”. Na obecnym etapie chodzi o rozwój takiej klasyfikacji, która umożliwiłaby porównywanie danych dotyczących systemów kształcenia zawodowego, tak różnorodnych w poszczególnych krajach Unii Europejskiej.

Programy można klasyfikować według różnych kryteriów (np. według instytucji, które je definiują, struktury, finansowania, warunków uczestnictwa, miejsca kształcenia, statusu ucznia, czasu i poziomu kształcenia, profili zawodowych).

Na obecnym etapie dyskusji eksperci europejscy podkreślają trzy podstawowe elementy takiej klasyfikacji:

- rodzaj usług w zakresie kształcenia zawodowego;
- poziom studiów;
- dziedzina wiedzy.

Rozpatrując konsekwencje praktyczne, które wynikają z wprowadzenia klasyfikacji programów kształcenia zawodowego, należy zwrócić uwagę na kilka podstawowych elementów, charakterystycznych dla systemu opracowanego w Unii Europejskiej.

- Klasyfikacja programów według rodzaju usług

Brane są pod uwagę trzy aspekty:

- instytucja upoważniona do realizacji lub kontroli kształcenia zawodowego: instytucje edukacyjne, władze pozaszkolne czy też niezależni działacze;
- miejsce, gdzie odbywa się proces kształcenia: instytucja (szkoła, uniwersytet czy ośrodek kształcenia) i lub zakład pracy;
- status uczestników programu: studenci, praktykanci lub pracownicy.

W ten sposób zostały ustalone następujące kategorie programów: oferowane przez szkoły, oferowane przez instytucje pozaszkolne, programy dla praktykantów (według kwestionariusza VOE), kształcenie w trakcie pracy w ramach programów państwowych, programy oferowane przez pracodawców w celu zdobycia umiejętności niezbędnych do wykonywania zawodu.

- Klasyfikacja programów według poziomów kształcenia

W czerwcu 1985 r. Wspólnota Europejska wprowadziła *Europejską klasyfikację poziomów kształcenia*. W 1992 r. Krajowe Jednostki Koordynacyjne programu PETRA ustaliły klasyfikację dyplomów krajowych według europejskich poziomów kształcenia. Klasyfikacja wypracowana w ramach programu PETRA służy do ustalania poziomu programów kształcenia w ramach Unii Europejskiej.

- Klasyfikacja programów według dziedzin studiów i kształcenia

Na podstawie doświadczenia EUROSTAT-u okazało się, że, w celu sprostania potrzebom sektora państwowego, nazwy dziedzin studiów i kształcenia używane w systemie CITE są bardziej zbliżone do przyjętych w szkolnictwie wyższym, a nie odpowiadają kształceniu zawodowemu. Przewiduje się zatem opracowanie nowej klasyfikacji.

Ankiety są sporządzane według bardzo różnorodnej metodologii z punktu widzenia obszaru badawczego, wielkości próby, metod ankietowania itd. Decyzja każdego kraju lub regionu

jest wynikiem skomplikowanych rozstrzygnięć między kosztami i jakością, a także rodzajem zbieranej informacji i stopniem jej szczegółowości.

Ankiety do badania wchodzenia na rynek pracy w pierwszym roku po zakończeniu kształcenia⁶

- **Częstotliwość przeprowadzania ankiet**

Mając na celu uzyskanie informacji dotyczących pierwszego etapu wkraczania młodzieży na rynek pracy, ankiety te są realizowane w roku po opuszczeniu systemu edukacji, we Francji, Irlandii, Wielkiej Brytanii i Holandii wiosną, co najmniej 8 miesięcy po wyjściu z systemu edukacji. Informacja zdobyta w ten sposób ma charakter wyłącznie instrumentalny i pozwala jedynie zwrócić uwagę na ogólne tendencje występujące w tym momencie na rynku pracy młodych.

- **Wielkość próby badawczej**

Próby są opracowywane na podstawie archiwów instytucji edukacyjnych. Często próby te są bardzo obszerne; np. w Szkocji obejmuje ona 7000 osób, czyli 10% tych, którzy opuszczają system szkolnictwa, w Irlandii 2000 osób, czyli jedynie 3%, natomiast we Francji (Savageot 1992) i Holandii badania obejmują całość populacji. Belgia dopiero teraz tworzy swój system ankiet. Hiszpania nie ma jeszcze takiego systemu w wymiarze krajowym, a we Włoszech prace nad tym systemem zostały wstrzymane z braku funduszy. Także w Niemczech taki system nie istnieje, ale Federalne Biuro Pracy dysponuje bazą danych na temat sytuacji zawodowej absolwentów kończących praktyki, którzy w systemie szkolnictwa niemieckiego stanowią większość kohorty młodych. Institut für Arbeitsmarkt und Berufsforschung posiada system stałej obserwacji wszystkich pracowników systemu niepaństwowego, który dostarcza ogólnych danych dotyczących rynku pracy (Mobus 1991).

- **Zakres obszaru badawczego**

Podstawowym problemem jest ustalenie zakresu badań i zbiorowości, którą należy badać. W zależności od tego, co się bada, będzie to cała generacja (np. szesnastolatków) lub kohorta opuszczających system szkolnictwa, niezależnie od wieku. Aby dokonać porównań warunków wkraczania na rynek pracy, wskazane jest operowanie kohortą opuszczających system szkolnictwa. W ankietach mających na celu badanie „zasobów” istnieje duże ryzyko zdeformowania wyników w stosunku do zmiennej „wiek”: ankietowana populacja jest zdominowana przez „niewykwalifikowanych”, gdyż pozostali nadal podlegają kształceniu. Przeważnie ankiety tego typu deformują obraz rzeczywistości, jeśli chodzi o wkraczanie na rynek pracy, zwłaszcza że „okres przejściowy” jest teraz coraz dłuższy i dotyczy coraz bardziej zróżnicowanej populacji. Na przykład we Francji i Holandii, gdzie granica między kształceniem w szkole a życiem zawodowym jest wyraźnie oddzielona, badaniami obejmuje się tych młodych ludzi, którzy opuszczają system szkolnictwa i nie podejmują dalszej nauki. Natomiast w Wielkiej Brytanii i Hiszpanii, gdzie częstym zjawiskiem jest studiowanie w trybie nieformalnym lub w niepełnym wymiarze, jest znacznie trudniej określić, kto i kiedy naprawdę opuścił system szkolnictwa.

⁶ Zob. szerzej Pottier (1993).

Ponieważ większość młodych Brytyjczyków opuszcza system nauki „pełnoetatowej” w wieku lat 16, ankiety dotyczą właśnie tej generacji. Ankieta wykazuje rozkład strumieni między tymi, którzy podejmują studia w pełnym oraz w niepełnym wymiarze, tymi, którzy zaczynają praktyki zawodowe lub tymi, którzy korzystają z pomocy społecznej, z udziałem lub bez udziału Europejskiego Funduszu Społecznego. W przypadku kontynuowania studiów przez osoby mające powyżej 16 roku życia, w celu porównania i pomiaru zmian zachodzących w zachowaniach tej populacji będzie konieczne zbadanie większej liczby kohort. We Francji, aby ustalić zachowania, które decydują o podjęciu studiów wyższych lub rozpoczęciu życia zawodowego, ankietowano całą kohortę maturzystów. Irlandia, Francja, Holandia i Włochy ankietują zarówno kohorty występujących z systemu szkolnictwa, jak i kończących praktyki zawodowe, co umożliwia obserwowanie konkurencyjnych zachowań na rynku pracy, w zależności od poziomu i rodzaju wykształcenia. W Wielkiej Brytanii ankieta *Careers Service Survey* dotyczy potencjalnych absolwentów, co *de facto* ogranicza zakres badań do osób występujących z systemu szkolnictwa podczas ostatnich lat kształcenia. W Kanadzie (Quebec), ankieta *Relance* obejmuje wszystkich, którzy opuszczają system kształcenia, ale nie powtarza się systematycznie obserwacji po kilku latach pracy, jak to ma miejsce w ankietach zachodnioeuropejskich (Affichard, Gensbittel 1984).

Ankiety długofalowe (longitudinalne)⁷

W ankietach tego typu metoda (panel z wywiadem, panel telefoniczny), okres powtarzalności, koszt, a także analiza strukturalna procesów wkraczania na rynek pracy młodzieży, wymagają rozłożenia w czasie.

W Wielkiej Brytanii (lecz jedynie w Anglii i Walii) istnieje system panelu rocznego, powtarzanego przez kolejne trzy lata, podczas gdy w Szkocji panele są dwuletnie: badania są najpierw powtarzane po roku, a następnie po dwóch latach. Irlandia zrealizowała tylko dwie ankiety długofalowe: kohortę opuszczających szkolnictwo w 1982 r. (ankietowano ich w latach 1983, 1984, 1986 i 1988), a następnie kohortę absolwentów z 1986 r. (ankietowano ich w latach 1987 i 1992).

Francja stosuje system cykli czteroletnich, w których skład wchodzi też panele telefoniczne: absolwentów z 1985 r. (ankietowanych w grudniu 1986 r., w czerwcu i grudniu 1987 r. i w czerwcu 1988 r.), oraz absolwentów z 1989 r. (ankietowanych w grudniu 1990 r., w grudniu 1991 r. i w grudniu 1992 r.).

Na początku lat osiemdziesiątych Włochy miały system regularnych ankiet powtarzanych w okresach trzyletnich. W latach 1980 – 1985 L’Istituto per lo Sviluppo della Formazione Professionale dei Lavoratori przeprowadził 6 ankiet dotyczących absolwentów. Jednak od 1985 r. prowadzenie tych badań zostało przerwane i ISFPL musiał je ograniczyć do wybranych populacji (np. absolwentów z regionu Mazzogiorno w 1982 r., ankietowanych w latach 1985 i 1990).

W Belgii stosuje się ankiety długofalowe ograniczonych populacji.

W Holandii prowadzi się obecnie obserwację pięcioletniej kohorty absolwentów z 1989 r. dzięki panelowi (wywiady) prowadzonemu od 1991 r.

⁷ Zob. szerzej Vincens (1994).

W Hiszpanii (Katalonia i Kraj Basków) ankiety dotyczą próbek populacji aktywnej zawodowo ustalanych na podstawie spisu ludności.

Wielkość próby badawczej

Wielkość próby wzrasta w zależności od liczby zmiennych lub kryteriów, które bierze się pod uwagę. Rozmiar próby, który pozwala na przeprowadzenie wiarygodnej analizy statystycznej, jest m. in. uzależniony od:

- znaczenia edukacji szkolnej: dłuższej lub krótszej, ogólnej lub zawodowej;
- poziomu programów;
- wysokości środków pomocy rządowej dla młodzieży.

Rozmiar próby jest określany nie tyle przez wielkość badanej populacji, ile przez liczbę kategorii badawczych. Nawet uciekając się do metod analizy ekonometrycznej, nie można przekroczyć pewnego minimum osób objętych ankietą.

W sytuacji, gdy początkowe kształcenie zawodowe odgrywa ważną rolę i istnieje duża liczba specjalności edukacyjnych (np. w Holandii czy we Francji), niezbędne jest operowanie ogromną próbą, aby wziąć pod uwagę te specjalności. We Francji Ministerstwo Edukacji Narodowej wymaga informacji na temat warunków wkraczania na rynek pracy młodzieży według dyplomu i specjalności kształcenia. Uwzględnienie tych zmiennych stwarza konieczność doboru próby 15 tys. absolwentów reprezentujących 500 tys. absolwentów szkół średnich, którzy nie podejmują wyższych studiów. Dla Ministerstwa Pracy podstawową zmienną nie jest już specjalność uzyskana w wyniku kształcenia zawodowego, lecz pomoc państwa w procesie wkraczania na rynek pracy, co redukuje rozmiar próby ankietowanej metodą panelu telefonicznego do 5 tys. osób, reprezentujących tych samych 500 tys. absolwentów.

Wyczerpanie zakresu badań

Ponieważ absolwenci wychodzący z różnych podsystemów edukacyjnych podejmują konkurencję na rynku pracy, podstawowym problemem jest objęcie badaniem całej populacji. Lecz przejście od ankiety, w której próba obejmuje 1 – 2 tys. osób do próby liczącej 5 tys. lub więcej osób (jak np. ankiety EVA we Francji, RUBS w Holandii lub niektóre badania w Wielkiej Brytanii) wymaga znacznego zwiększenia liczby ankietowanych. Trzeba uruchomić całą logistykę przemysłową: sieć zbioru baz sondażowych, sieć wykorzystania danych, wyspecjalizowanych ankieterów, sieć obliczeniową, rejestrację komputerową danych i ich opracowanie itp.

Irlandia, Wielka Brytania i Francja prowadzą szeroki zakres badań, lecz w Belgii, Hiszpanii i Holandii w tej dziedzinie wiele pozostaje do zrobienia.

Obecnie węzłowy problem metodologiczny do rozstrzygnięcia dotyczy podstawowego elementu kohorty: jakie cechy mają ją określić (Vincens 1994). Moment wyjścia z systemu edukacyjnego staje się dyskusyjny w miarę jak studenci coraz częściej podejmują pracę w trakcie studiów. Z drugiej strony, praca stanowi też bardzo efektywną strategię nabycia kapitału ludzkiego, czasem bardziej niż studia. Dlatego też coraz częściej jako punktu wyjściowego kohorty używa się kategorii wejścia do systemu szkolnictwa wyższego lub uzyskania pierwszego dyplomu zawodowego.

Metodologia ankiety i okres obserwacji

Sposób zbierania informacji długofalowej (longitudinalnej) różni się w zależności od rodzaju ankiet.

W badaniach skutków polityki pomocy dla młodzieży prowadzonych we Francji, Irlandii i Wielkiej Brytanii (Anglii i Walii), stosuje się kilkakrotne ankiety w krótkich odstępach czasu (około roku). Sposób ich realizacji jest zróżnicowany: wywiad (Irlandia), ankieta telefoniczna (Francja) lub ankieta pocztowa (Wielka Brytania i Holandia).

Konstrukcja kwestionariusza

Konstrukcja kwestionariusza zależy od charakteru informacji, którą się bada. Ankiety europejskie uwzględniają dwa rodzaje czynników:

- **udział w pomocy rządowej**: seria pytań na temat dat dotyczących początku i zakończenia korzystania z pomocy, warunków, w których prawo do pomocy jest wykorzystywane itp.;
- **stały kalendarz** (miesiąc, semestr lub rok) badania sytuacji absolwentów, którzy opuścili system edukacji.

Analizuje się trojakiemu rodzaju sytuację:

- 1) bezczynność z punktu widzenia aktywności zawodowej (kształcenie zawodowe, służba wojskowa, studia);
- 2) bezrobocie (zarejestrowanie z zasiłkiem lub bez);
- 3) zatrudnienie według definicji Międzynarodowego Biura Pracy.

W ostatnim przypadku bierze się pod uwagę trzy rodzaje zatrudnienia: umowę ostateczną, umowę względną, umowę z pomocą rządową dla przedsiębiorstwa zatrudniającego.

Kalendarz

Kalendarz miesięczny jest jedynym, który umożliwia budowę wskaźników statystycznych trwania okresów bezrobocia, aktywności zawodowej oraz stabilności lub niepewności zawodowej. Ten kalendarz jest stosowany w większości krajów Unii Europejskiej, m.in. w Irlandii, Wielkiej Brytanii, Francji i Belgii.

Kalendarz semestralny dostarcza informacji co 6 miesięcy na temat sytuacji kohorty i pozwala na skonstruowanie podstawowej typologii dróg zawodowych⁸, dostosowanej do rozmiarów próby. Ponieważ nie umożliwia śledzenia wszystkich krótkookresowych sytuacji, Szkocja, która stosuje taki kalendarz (stosowany był także przez Włochy na początku lat osiemdziesiątych i przez Francję w pierwszym panelu telefonicznym), musi kompensować te luki bezpośrednimi szczegółowymi pytaniami w celu poznania niektórych ogólnych aspektów okresów bezrobocia (np. korzystanie z pomocy rządowej).

Kalendarz roczny daje tak mało informacji w przekroju czasowym, że na jego podstawie nie jest możliwe analizowanie przebiegu sytuacji zawodowych. Niemniej dane te dają dokładny obraz sytuacji kohorty co rok. We Włoszech dotyczy to ankiety długofalowej w regionie Maz-

⁸ Pojęcia dróg zawodowych i sekwencji są bardzo ważne w analizie długofalowej. Por. Coutrot, Dubar (1992).

zogiorno, która bada sytuację absolwentów w kilka lat po opuszczeniu systemu szkolnictwa, w Hiszpanii (Katalonii) sytuację kohorty w wieku lat 19, 25 i 31.

Europejska skuteczność w zbieraniu informacji na temat kształcenia zawodowego i zatrudnienia

Skuteczność systemów zbierania informacji na temat kształcenia zawodowego i zatrudnienia, ukształtowanych w Europie w latach osiemdziesiątych, polega na akumulacji wiedzy o proporcjach prawie „przemysłowych”: Kraje Europy Zachodniej mogą się pochwalić następującymi osiągnięciami w tej dziedzinie.

- Ustalenie wspólnych norm i klasyfikacji międzynarodowych dotyczących zarówno kwalifikacji, jak i zawodów, co stanowi podstawę do wszelkich porównań.

- Inżynieria statystyczna ankiet długofalowych: zgromadzenie wiadomości naukowych i metodologicznych w sferze konstrukcji, realizacji i wykorzystania ankiet w ośrodkach naukowych, które biorą udział w tych badaniach. Takimi ośrodkami są: Economic and Social Research Institute (ESRI) w Dublinie (Irlandia), Centre for Educational Sociology (CES) w Edynburgu (Szkocja), Centre d'Etudes et de Recherches sur l'Emploi et les Qualifications (CEREQ) w Marsylii (Francja), a także zespoły uniwersyteckie: np. Centre d'Etudes Juridiques et Economiques de l'Emploi na Uniwersytecie w Tuluzie (Francja) czy Instytut IREDU w Dijon. We Włoszech istnieje ISFOL (Istituto per lo Sviluppo della Formazione Professionale dei Lavoratori), a od niedawna ICE (Institut de Ciencies de l'Educacio) przy uniwersytecie w Barcelonie i Instytut Socjologii Wolnego Uniwersytetu w Brukseli. Istnieje również Ośrodek Badań Długofalowych (longitudinalnych) CNRS (Centre National de la Recherche Scientifique) w Caen (Francja), którego zadaniem jest rozwój technologii statystycznych badań długofalowych.

- Dostęp do złożonych i trudnych baz sondażowych: żeby realizować ten rodzaj ankiety trzeba mieć dostęp do archiwów szkół lub dysponować wynikami spisów ludności, co wymaga poparcia instytucji administracyjnych i ich współpracy z różnymi innymi instytucjami, a także nowego stylu współpracy z administracjami i rządami. Współpraca między różnymi ośrodkami – dysponentami zbiorów danych – i prace dostosowawcze, aby wykorzystać dane z różnych źródeł, gromadzone według różnych kryteriów, są szczególnie interesujące w Niemczech (Walwei, Werner 1991), gdzie studia nad rynkiem pracy są prowadzone bardzo systematycznie.

- Umiejętność analizowania i poprawnego interpretowania warunków wstępowania na rynek pracy w celu wydobycia elementów niezbędnych do podejmowania decyzji w sferze polityki edukacyjnej, polityki kształcenia zawodowego i polityki zatrudnienia (Morin i in. 1988).

W dziedzinie logistyki i praktyki ankiet statystycznych doświadczenia europejskie pokazują, że w odniesieniu do częstotliwości i rodzaju ankiet decyzja zależy od założonego celu. Rosnący koszt badań długofalowych wymaga pewnego kompromisu w kwestii ich częstotliwości: okres trzech lat pozwala na dokonanie zadowalającej analizy w ankietach ogólnokrajowych, obejmujących szerokie spektrum badanych.

Kilka uwag wynikających z europejskich doświadczeń w podejmowaniu decyzji

Problematyka badawcza zawarta w pytaniach zależy w dużym stopniu od źródeł finansowania badań. Z jednej strony, istnieją systemy obserwacji statystycznej podlegające administracji

publicznej, z którą negocjowany jest poziom i ciągłość finansowania budżetowego. Z drugiej strony znajdują się ci, którzy są finansowani przez użytkowników (głównie producentów i pracowników), bardziej zainteresowanych oceną polityki rządowej i sprawdzaniem jej efektów. Ustalenie i realizacja ciągłego programu obserwacji okazują się szczególnie trudne, kiedy zespół badawczy podlega urzędowi administracji publicznej. Wskazówki, które daje ta administracja, nie oznaczają, że zmienne, jakie mają być wzięte pod uwagę, są właśnie tymi, które pozwolą rozwiązać dany problem. Dane te może ustalić tylko zespół badawczy. Z tego punktu widzenia nadaje się do upowszechnienia rozwiązanie typu „wielostronne rady administracyjne” niemieckich instytutów i centrów badawczych, które odgrywają jasno określoną rolę w programie badawczym.

W celu podjęcia określonych decyzji administracje poszukują prostych i szybko działających narzędzi oceny. Często okazuje się jednak, że ta „świeża” informacja jest szczątkowa i daje tylko minimalne parametry problemu. Oznacza to, że jej przydatność jest wątpliwa, a jej zastosowanie przy podejmowaniu decyzji politycznych byłoby niebezpieczne. Niestety, politykom jest bardzo trudno zrozumieć, iż wkraczanie na rynek pracy nie jest bezpośrednią konsekwencją ani dobrego sposobu nauczania, ani dynamizmu nauczycieli i studentów w ich stosunkach z przedsiębiorstwami, jest natomiast wynikiem działania wielu elementów systemu edukacyjnego jako całości.

Jest więc sprawą podstawową, aby określenie zakresu badań i ich struktury było dziełem specjalistów, a nie instancji decyzyjnych.

Jeszcze ostrożniej trzeba wyciągać wnioski w sprawach decyzji i postaw jednostkowych: nie stawiać pochopnie znaku równości między posiadanym tytułem zawodowym a poziomem poszukiwanego stanowiska pracy.

Wraz ze zwiększeniem się liczby absolwentów na poziomie wyższym (I i II stopnia) wzrasta też ich różnorodność, do czego dochodzi coraz większa złożoność dróg i sposobów kształcenia. Wszystko to coraz bardziej komplikuje analizę efektów różnych podsystemów kształcenia i całego systemu edukacji oraz skłania do ostrożności w podejmowaniu decyzji.

Przekład z francuskiego Małgorzata Dąbrowa-Szeffler

Literatura

Affichard J., Gensbittel M. 1984

Mesurer l'entrée des jeunes dans la vie active. „Formation – Emploi”, nr 2, octobre – décembre. Paris: CEREQ, La Documentation Française.

Balksan D., Hanache S., Werquin P. 1993

Analyse salariale des dispositifs d'aide à l'insertion des jeunes. „Formation – Emploi”, nr 46. Paris: CEREQ, La Documentation Française.

Becker G. 1975

Human Capital: a Theoretical and Empirical Analysis. New York: Columbia University Press.

[Les] Cahiers... 1990

„Les Cahiers français”, nr 0246, mai – juin. Paris: La Documentation Française.

Coutrot L., Dubar C. 1992

Cheminements professionnels et mobilités sociales. Paris: CEREQ, La Documentation Française.

Lappe L. b.r.w.

The Relations between Educational System, Recruiting Policies of Employers and Youth Orientations. Working paper.

McNabb R., Ryan P. 1990

Segmented Labour Market . W: Current Issues in Labour Economica. New York: Macmillan Education Ltd.

Mobus M. 1991

Les principales sources statistiques sur l'emploi en RFA. „CEREQ”, nr 65, avril.

Morin J., Ginsbourger F. i in. 1988

Les jeunes face á l'emploi (raport z konferencji w Marsylii, wrzesień 1987). „Europe Sociale”, nr 6 (suplement).

Paul J.J. 1989

La relation formation – emploi: un défi pur l'economie. Paris: Col. Economie Contemporaine. Economica.

Pottier F. 1993

Bilan et synthèse des methodologies d'enquetes relatives á l'insertion des jeunes sur le marché du travail en Europe. Paris: CEREQ.

Romani C. 1992

Insertion professionnelle des jeunes et lutte contre le chômage du longue durée. L'évaluation ex post des programmes du fonds Social européen. Paris: ECREQ.

Sauvageot J. 1989

Réflexions sur l'insertion dans la vie active. Note no. 9(89.2), mars. Toulouse: Université des Sciences Sociales de Toulouse.

Vincens J. 1994

Problématique du longitudinal'. Documents du CEREQ in l'analyse longitudinale du marche du travail. Paris: CEREQ, septembre.

Walwei W., Werner H. (Hrsg.) 1991

Beschäftigungsaspekte und soziale Fragen des EG Arbeitsmarktes. Nürnberg: IAB nr 142.